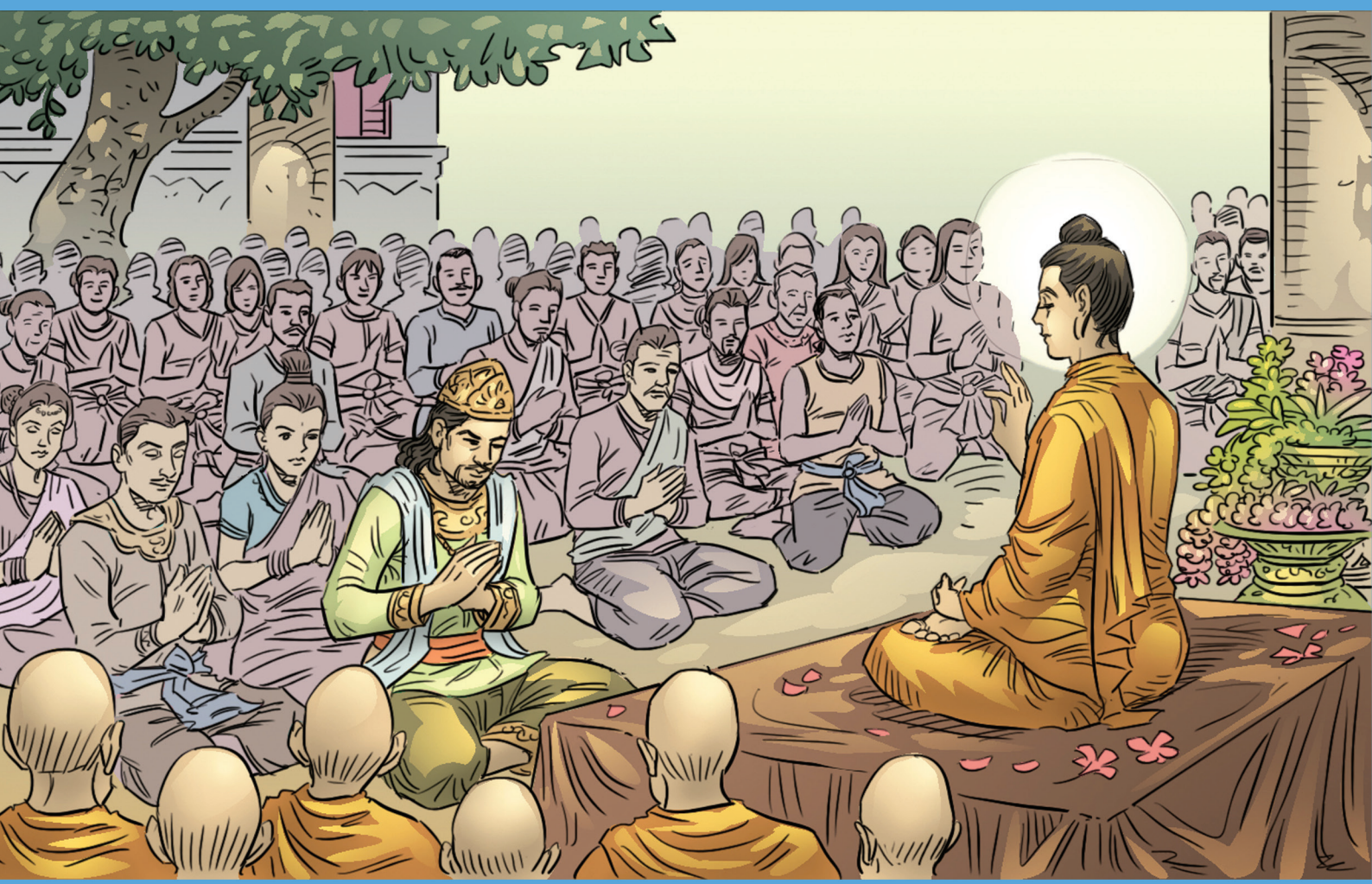
เอกสารประกอบการเรียน

ปรับพื้นฐานภาษาบาลี

ความรู้เบื้องต้นก่อนศึกษาภาษาบาลี

ฝึกเขียน อ่านออกเสียงอักษรบาลี
เรียนรู้เรื่องบท ๔ ประเภท โครงสร้างบาลีไวยากรณ์
ประโยคในภาษาบาลี และการผันคำบาลี

พระเมธีวชิรโสภณ (ประนอม ธมฺมาลงฺกาโร)
สาสนธชธรรมาจริยะ, พระอาจารย์ผู้สอน

ติปิฏกสิกขาลัย สถาบันพระบาฬีโพธิยาลัยวัดจากแดง
อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ

เอกสารประกอบการเรียน

ปรับพื้นฐานภาษาบาลี

ความรู้เบื้องต้นก่อนศึกษาภาษาบาลี

ฝึกเขียน อ่านออกเสียงอักษรบาลี เรียนรู้เรื่องบท ๔ ประเภท
โครงสร้างบาลีไวยากรณ์ ประโยคในภาษาบาลี และการผันคำบาลี

พระเมธีวชิรโสภณ (ประนอม ธมฺมาลงฺกาโร)
สาสนธชธรรมาจริยะ, พระอาจารย์ผู้สอน

ติปิฏกสิกขาลัย สถาบันพระบาฬีโพธิยาลัยวัดจากแดง
ตำบลทรงคนอง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ

เอกสารประกอบการเรียน

ปรับพื้นฐานภาษาบาลี

เรียบเรียง : **พระเมธีวชิรโสภณ (ประนอม ธมฺมาลงฺกาโร)**
สาสนธชธรรมาจริยะ, พระอาจารย์ผู้สอน, เจ้าอาวาสและอาจารย์ใหญ่
ติปิฏกสิกขาลัย สถาบันโพธิยาลัยวัดจากแดง

จัดพิมพ์โดย : **ติปิฏกสิกขาลัย สถาบันพระบาฬีโพธิยาลัยวัดจากแดง**
๑๖ หมู่ ๖ ถนนเพชรหึงษ์ ซอยเพชรหึงษ์ ๑๐ ตำบลทรงคนอง
อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ๑๐๑๓๐
โทรศัพท์ ๐๒-๔๕๔-๑๑๒๒

พิมพ์ครั้งที่ ๑ :

พิมพ์ที่ :

คำนำ

ภาษาบาลี มีชื่อเดิมว่า ภาษามคธ หรือ มาคธภาษา เป็นภาษาที่ใช้ในแคว้นมคธในสมัยพุทธกาล ต่อมาก็เรียกว่า ปาฬิ (พระบาลี) ซึ่งหมายถึง พระไตรปิฎก จากนั้น ชื่อบาลีได้กลายเป็นชื่อภาษาที่มีใช้ในพระไตรปิฎก จึงเรียกว่า ภาษาบาลี คือ **ภาษาที่รักษาพระพุทธพจน์**

ผู้ต้องการศึกษาพระไตรปิฎก จึงควรเรียนรู้ไวยากรณ์ก่อน เพราะไวยากรณ์เป็นระเบียบทางภาษาที่ช่วยให้เข้าใจเนื้อความได้ชัดเจน ถ้าไม่เรียนรู้ไวยากรณ์ก่อนแล้วไปศึกษาพระไตรปิฎก ย่อมจะสงสัยในบททั้งหลายที่แสดงเนื้อความนั้น ๆ เหมือนช้างตาบอดเที่ยวไปในป่า

เอกสาร **“ปรับพื้นฐานภาษาบาลี”** นี้ ได้รวบรวมหลักการเขียน การอ่าน และการออกเสียงอักษรบาลี ความรู้เรื่องบท ๔ ประเภท โดยเฉพาะบทนาม บทอาขยาต โครงสร้างบาลีไวยากรณ์ ประโยคในภาษาบาลี และการผันคำนามและคำกิริยา โดยนำเสนอข้อมูลด้วยแผนผัง และตาราง เป็นต้น ซึ่งช่วยดึงดูดความสนใจได้มากขึ้น ช่วยให้เข้าใจเนื้อหาสาระได้ง่ายขึ้น ช่วยให้จดจำข้อมูลได้ดีกว่า และช่วยประหยัดเวลาในการศึกษาข้อมูล เมื่อนักศึกษามีความรู้พื้นฐานภาษาบาลีดังกล่าวแล้วย่อมศึกษาไวยากรณ์บาลี เช่น ปาฬิสิกขาและสัททสังเขป หรือไวยากรณ์บาลีอื่น ๆ ได้โดยง่าย

หวังว่าเอกสารชุดนี้ จะอำนวยประโยชน์แก่ผู้เริ่มศึกษาภาษาบาลีได้อย่างดียิ่ง ขอให้ทุกท่านจงประสบความสำเร็จในการศึกษา และขออนุโมทนาในกุศลเจตนาของทุกท่าน ทั้งคณะผู้ร่วมจัดทำและคณะศรัทธาสาธุชนผู้ร่วมจัดพิมพ์เอกสารชุดนี้ ขอให้ทุกท่านจงประสบสุขสวัสดี ในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ เทอญ.

พระเมธีวชิรโสภณ (ประนอม ธมฺมาลงฺกาโร)
เจ้าอาวาสและพระอาจารย์ใหญ่
ติปิฎกสิกขาลัย สถาบันพระบาฬีโพธิยาลัยวัดจากแดง

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	๓
สารบัญ	๔
ปรับพื้นฐานภาษาบาลี	๕
อักษรบาลี ๔๑ ตัว	**๕**
การเขียนอักษรบาลี	๖
ตัวอย่างการเขียนอักษรบาลี	๗
ตารางอักษรบาลี ๔๑ ตัว (เสียง)	๘
การเปล่งเสียงอักษรบาลี	๙
ฐาน ๖	๙
วิธีออกเสียงภาษาบาลี	๑๐
กรณ์ ๔	๑๑
ปยตนะ ๔	๑๒
อโฆสะ - โฆสะ	๑๓
บท ๔ ประเภท	**๑๔**
๑. บทนาม	๑๕
๒. บทอาขยาต	๑๖
๓. บทอุปสัค	๑๖
๔. บทนิบาต	๑๗
โครงสร้างบาลีไวยากรณ์	**๑๘**
สัพพนาม ๓ ประเภท	๑๙
๑. ปุริสสัพพนาม	๒๐
๒. วิเสสนสัพพนาม	๑๑
๓. สังขยาสัพพนาม	๒๒
กิริยาอาขยาต	๒๓
ปัจจุบันกาล	๒๓
ประโยคในภาษาบาลี ๕ ประเภท	**๒๖**
ประโยคในภาษาบาลี	๒๗
ส่วนประกอบของประโยค	๒๘
ประโยคในภาษาบาลี ๕ ประเภท	๒๙
๑. ประโยคกัตตุวาจก	๓๐
๒. ประโยคกัมมวาจก	๓๑
๓. ประโยคภาววาจก	๓๒
๔. ประโยคเหตุกัตตุวาจก	๓๓
๕. ประโยคเหตุกัมมวาจก	๓๔
การผันคำ	**๓๕**
การผันคำนาม	๓๕
วิภัตตินาม ๑๔ ตัว พร้อมคำแปล	๓๖
ตัวอย่าง ปุริส + วิภัตตินาม...	๓๗
การผันคำกิริยา	๔๑
วัตตมานาวิภัตติ (ปัจจุบันกาล)...	๔๑
บรรณานุกรม	๔๕

ปรับพื้นฐานภาษาบาลี

ภาษาบาลี คือ ภาษาที่รักษาพระพุทธพจน์ (พระดำรัสของพระพุทธเจ้า) คือพระไตรปิฎก (พระวินัย พระสูตร พระอภิธรรม)

ผู้ต้องการศึกษาพระไตรปิฎกควรเรียนรู้ **ไวยากรณ์** ก่อน เพราะไวยากรณ์เป็นระเบียบทางภาษาที่ช่วยให้เข้าใจเนื้อความได้ชัดเจน

ไวยากรณ์บาลี นั้น แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ

(๑) ไวยากรณ์อย่างย่อ เช่น ไวยากรณ์บาลีสนามหลวง

(๒) ไวยากรณ์อย่างกลาง เช่น คัมภีร์กัจจายนะ คัมภีร์โมคคัลลานะ คัมภีร์ปทรูปสิทธิ

(๓) ไวยากรณ์อย่างพิสดาร เช่น สัททนีติปกรณ์

อักษรบาลี ๔๑ ตัว

อักษร หมายถึง เสียง (ตัวหนังสือ) ที่ไม่เสียหายไป, ไม่สิ้นไป

อักษรบาลี มี ๔๑ ตัว คือ

อ	อา	อิ	อี	อุ	อู	เอ	โอ
ก	ข	ค	ฆ	ง			
จ	ฉ	ช	ฌ	ญ			
ฏ	ฐ	ฑ	ฒ	ณ			
ต	ถ	ท	ธ	น			
ป	ผ	พ	ภ	ม			
ย	ร	ล	ว	ส	ห	ฬ	อำ

อ – โอ เรียกว่า **สระ** **ก – อำ** เรียกว่า **พยัญชนะ**

[อ อักษร ในคำว่า **ก** (กฺ อ) ช่วยให้ออกเสียงพยัญชนะ กฺ ได้สะดวกขึ้น เพราะพยัญชนะ กฺ ขฺ คฺ ฆฺ งฺ เป็นต้น ถ้าไม่มีสระจะออกเสียงได้เพียงครึ่งมาตรา (ครึ่งหนึ่งของการกระพริบตา)]

การเขียนอักษรบาลี

๑. **การเขียนสระอย่างเดียว** ให้เขียนตัว **อ** พร้อม **สัญญลักษณ์** ดังนี้

อ อา อิ อี อุ อู เอ โอ

[อ อ่านว่า อะ เป็นต้น]

๒. **การเขียนพยัญชนะอย่างเดียว** ให้เขียน **พยัญชนะ** และ **จุดข้างล่าง** ดังนี้

ก฻ ข฻ ค฻ ฆ฻ ง฻ ... ส฻ ห฻ ฬ฻ ฺ

๓. **การเขียนอักษรผสมกัน** คือ การเขียน **พยัญชนะ** ผสมกับ **สระ** ดังนี้

๑) การเขียนพยัญชนะ ไม่ต้องใส่จุดข้างล่าง เช่น

ก ข ค ฆ ง ... ส ห ฬ

๒) การเขียนสระ ไม่ต้องเขียนตัว อ เช่น

- -า ิ ี ุ ู เ- โ-

ตัวอย่าง

ก฻ + อ	=	ก	อ่านว่า กะ	ก฻ + อา	=	กา	อ่านว่า กา
ก฻ + อิ	=	กิ	อ่านว่า กิ	ก฻ + อี	=	กี	อ่านว่า กี
ก฻ + อุ	=	กุ	อ่านว่า กุ	ก฻ + อู	=	กู	อ่านว่า กู
ก฻ + เอ	=	เก	อ่านว่า เก	ก฻ + โอ	=	โก	อ่านว่า โก

ตัวอย่างการเขียนอักษรบาลี

เขียนอักษรล้วน	เขียนอักษรผสมกัน	คำอ่าน
อิ ตฺ อิ ปฺ อิ	อิติปิ	อิ-ติ-ปิ
อ หฺ อ ◌	อหำ	อะ-หัง
สฺ เอ ตฺ อุ ◌	เสตุ๎	เส-ตุง
อ กฺ อา สฺ อิ ◌	อกาสึ	อะ-กา-สิง
พฺ อุ ทฺ ธฺ โอ	พุทฺโธ	พุท-โธ
วฺ อิ ญฺ ญฺ อู หฺ อิ	วิญฺญูหิ	วิญ-ญู-หิ
ทฺ วฺ เอ	เทฺว	ทฺเว (อ่านกล้ำ)
กฺ อ ตฺ วฺ อา	กตฺวา	กัต-ตฺวา (อ่านกล้ำ)
ส เอ ยฺ ยฺ โอ	เสยฺโย	เส็ย-โย

ตารางอักษรบาลี ๔๑ ตัว (เสียง)

จำแนกโดยสระ พยัญชนะ ฐาน กรณ์ ปยตนะ อโฆสะ โฆสะ สิถิละ ธนิตะ และวิมุตตะ

สระ ๘			พยัญชนะ ๓๓									ฐาน ๘ ฐานกรณ์ ๙	กรณ์ ๑ ฐานกรณ์ ๙	ปยตนะ ๑ ฐาน ๓ กรณ์
			วัคคะ ๒๕					อวัคคะ ๘						
รัสสะ		ทีฆะ	อโฆสะ		โฆสะ			โฆสะ			อโฆสะ	วิมุตตะ		
			วัคคันตะ											
อ		อา	ก	ข	ค	ฆ	ง			ห			กัณฐชะ คอ	สกะ	เอกฐาน
a		ā	k	kh	g	gh	ṅ			h					
	อิ	อี	จ	ฉ	ช	ฌ	ญ	ย					ตาลุชะ เพดาน	ชิว.มัช.	
	i	ī	c	ch	j	jh	ñ	y							
			ฏ	ฐ	ฑ	ฒ	ณ	ร	ฬ				มุทธชะ ปุ่มเหงือก	ชิว.ปัค.	
			ṭ	ṭh	ḍ	ḍh	ṇ	r	ḷ						
			ต	ถ	ท	ธ	น	ล			ส		ทันตชะ ฟัน	ชิวหัค.	
			t	th	d	dh	n	l			s				
	อุ	อู	ป	ผ	พ	ภ	ม						โอฏฐชะ ริมฝีปาก	สกะ	
	u	ū	p	ph	b	bh	m								
		เอ											กัณฐตาลุชะ คอ + เพดาน	สกะ+	ทวิฐาน
		e													
		โอ											กัณโฐฏฐชะ คอ + ริมฝีปาก	สกะ+	
		o													
								ว					ทันโตฏฐชะ ฟัน + ริมฝีปาก	สกะ+	
								v							
			๑	๒	๓	๔	๕					๐ ṁ	นาสิกัฏฐานชะ จมูก	สกะ	เอกฐาน
สังวุตะ	วิวฏะ		ผุฏฐะ					อีสังผุฏฐะ		วิวฏะ		ตามหลัง อ อิ อุ อำ อึ อุ		
ปยตนะ ความพยายาม ๔														

ติปิฏกสิกขาลัย

การเปล่งเสียงอักษรบาลี

เสียงระฆัง ที่ดังกังวาน เกิดจากองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ **ตัวระฆัง ไม้ตี** และ**ความพยายามของผู้ตี** ฉันใด

การเปล่งเสียงอักษร ก็เกิดจากองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ **ฐาน กรณ์** และ **ปยตนะ** ฉันนั้น

ฐาน ๖

ฐาน คือ สถานที่ตั้ง (ที่เกิด) ของอักษร มี ๖ ประเภท คือ

๑. ฐานคอ หมายถึง กล่องเสียงที่อยู่ภายในลูกกระเดือกเหนือหลอดลมจนถึงลิ้นไก่ เป็นที่เกิดอักษร ๘ ตัว คือ **อ อา, ก ข ค ฆ ง, ห**

๒. ฐานเพดาน หมายถึง ส่วนบนของอุ้งปาก เป็นที่เกิดอักษร ๘ ตัว คือ **อิ อี, จ ฉ ช ฌ ญ, ย**

๓. ฐานปุ่มเหงือก ได้แก่ บริเวณโคนฟันด้านบน เป็นที่เกิดอักษร ๗ ตัว คือ **ฏ ฐ ฑ ฒ ณ, ร ฬ**

๔. ฐานฟัน หมายถึง ฟันบน เป็นที่เกิดอักษร ๗ ตัว คือ **ต ถ ท ธ น, ล ส**

๕. ฐานริมฝีปาก หมายถึง ริมฝีปากบนและริมฝีปากล่าง เป็นที่เกิดอักษร ๗ ตัว คือ **อุ อู, ป ผ พ ภ ม**

๖. ฐานจมูก หมายถึง ช่องจมูกที่ลมผ่านออกมาทางจมูก เป็นที่เกิดของอักษร คือ **อำ ห** ที่ออกเสียงกล้ำกับอักษร ๘ ตัว คือ **ญ ณ น ม, ย ล ว ฬ** (**ญ**ห **ณ**ห **น**ห **ม**ห, **ย**ห **ล**ห **ว**ห **ฬ**ห) **เกิดที่อก** เช่น ป**ญ**โห ต**ณ**หา **น**หาสา อสุ**ม**ห มุ**ย**หเต วุ**ล**หเต อ**ว**หิโต รู**ฬ**หิ

ส่วน **ห** อักษรล้วน ๆ พึงทราบว่าเกิดที่ **คอ** เท่านั้น เช่น **ห**สิตำ **ห**าริยำ วี**ห**ิ **ห**ุรำ พ**ห**ู **ห**เตุ สี**ห**ิ

เอ	เกิดที่	**คอ**และ**เพดาน**
โอ	เกิดที่	**คอ**และ**ริมฝีปาก**
ว	เกิดที่	**ฟัน**และ**ริมฝีปาก**
ง ญ ณ น ม	เกิดที่	**ฐานของตน**และ**จมูก**

[**ง** เกิดที่ คอและจมูก, **ญ** เกิดที่ เพดานและจมูก เป็นต้น]

วิธีออกเสียงภาษาบาลี

วิธีออกเสียงภาษาบาลี มี ๒ อย่าง คือ

๑. ไม่ออกเสียงกล้ำ คือ ออกเสียงพยัญชนะตัวแรกเหมือนตัวสะกด มี ๔ กรณี คือ

๑) พยัญชนะสังโยคเป็น **วรรคเดียวกัน** เช่น

วิกฺกโย	(วิ**ก**-กะ-โย)	อกฺขรา	(อั**ก**-ขะ-รา)
นิคฺคโห	(นิ**ค**-คะ-โห)	อุคฺฆรติ	(อุ**ค**-ฆะ-ระ-ติ)

๒) พยัญชนะสังโยคเป็น **อวรรคเหมือนกัน** เช่น

นิสฺสโย	(นิ**ส**-สะ-โย)	อุยฺยุตฺโต	(อุ**ย**-ยุต-โต)
ทุลฺลโภ	(ทุ**น**-ละ-โภ)		

๓) พยัญชนะสังโยคมี **วรรคต่างกัน** เช่น

ภนฺช	(ภั**น**-ชะ)	หนฺส	(หั**น**-สะ)

๔) พยัญชนะสังโยคมี **ห อักษรอยู่หลัง** เช่น

อสุ**มฺห**	(อะ-สุ**ม**-หะ)	รูฬฺหิ	(รู**ฬ**-หิ)

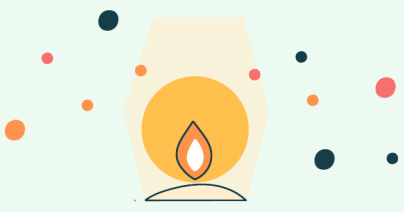
๒. ออกเสียงกล้ำ คือ ออกเสียงควบกล้ำพยัญชนะ ๒ ตัว มี ๒ กรณี คือ

๑) พยัญชนะที่มี **ย ร ว อยู่หลัง** เช่น

กลฺยาณ	(กัน-**ลฺยา**-ณัง)	ตตฺร	(ตัด-**ตฺระ**)
กตฺวา	(กัด-**ตฺวา**)	อนฺเวติ	(อัน-**นฺเว**-ติ)

๒) พยัญชนะที่มี **สฺ อยู่หน้า** เช่น

ตสฺมา (ตัส-**สฺหฺมา**) มี หฺ กล้ำ

กรณ์ ๔

กรณ์ คือ เครื่องกระทำเสียง, เครื่องช่วยออกเสียง มี ๔ อย่าง คือ

๑. **ชิวหามัชฌะ** ท่ามกลางลิ้น ช่วยกระทำเสียงอักษรที่เป็น ตาลุชะ

[ในเวลาเปล่งเสียงตาลุชอักษร (อักษรเกิดที่ฐานเพดาน) คือ **อิ อี, จ ฉ ช ฌ ญ ย** ต้องใช้ส่วนกลางลิ้นสัมผัสกับเพดานปาก]

๒. **ชิวโหปัคคะ** ใกล้ปลายลิ้น ช่วยทำเสียงอักษรที่เป็น มุทธชะ

[ในเวลาเปล่งเสียงมุทธชอักษร (อักษรเกิดที่ฐานปุ่มเหงือก) คือ **ฏ ฐ ฑ ฒ ณ ร ษ** ต้องใช้ใกล้ปลายลิ้นสัมผัสกับปุ่มเหงือก]

๓. **ชิวหัคคะ** ปลายลิ้น ช่วยทำเสียงอักษรที่เป็น ทันตชะ

[ในเวลาเปล่งเสียงทันตชอักษร (อักษรเกิดที่ฐานฟัน) คือ **ต ถ ท ธ น ล ส** ต้องใช้ ปลายลิ้นสัมผัสกับฟัน]

๔. **สกัฏฐานะ** ฐานของตน ช่วยทำเสียงอักษรที่เป็น กัณฐชะ โอฏฐชะ และนาสิกัฏฐานชะ (นิคคหิต)

[ในเวลาเปล่งเสียงกัณฐชอักษร (อักษรเกิดที่ฐานคอ) คือ อ อา ก ข ค ฆ ง ห ต้องใช้คอนั่นเองช่วยทำเสียง (เป็นทั้งฐานและกรณ์)] แม้โอฏฐชอักษรและนาสิกัฏฐานชอักษร ก็ใช้ริมฝีปากและจมูกช่วยทำเสียงเหมือนกัน]

ปยตนะ ๔

ปยตนะ คือ ความพยายามในการเปล่งเสียงอักษร เช่น การปิดฐานและกรณ์ เป็นต้น มี ๔ ประเภท คือ

๑. **สังวุตะ** การปิดฐานและกรณ์ เป็นปยตนะของอักษร **อ**

[ในเวลาเปล่งเสียง อ อักษร จะปิดคอที่เป็นฐานและกรณ์]

๒. **วิวฏะ** การเปิดฐานและกรณ์ เป็นปยตนะของสระที่เหลือ คือ **อา อิ อี อุ อู เอ โอ** และพยัญชนะ ๒ ตัว คือ **ส ห**

[ในเวลาเปล่งเสียง อา อักษรเป็นต้น จะเปิดฐานและกรณ์]

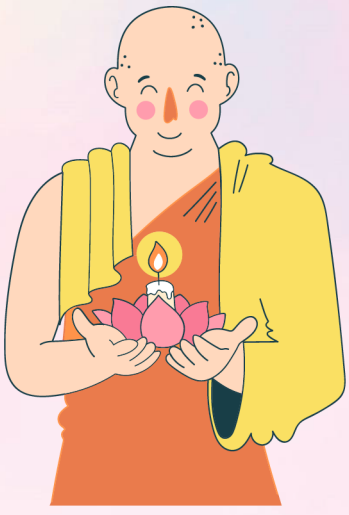
๓. **ผุฏฐะ** การกระทบฐานและกรณ์หนัก (ชัดเจน) เป็นปยตนะของพยัญชนะวรรค ๒๕ ตัว มี **ก ข ค ฆ ง เป็นต้น**

[ในเวลาเปล่งเสียงพยัญชนะ กวรรค เป็นต้น ฐานและกรณ์จะกระทบกันชัดเจน]

๔. **อีสังผุฏฐะ** การกระทบฐานกรณ์เบา เป็นปยตนะของพยัญชนะ ๔ ตัว คือ **ย ร (ฬ) ล ว**

[ในเวลาเปล่งเสียงอักษรเหล่านั้น ฐานและกรณ์จะกระทบกันเบา ๆ (กระทบกันเล็กน้อย)]

[คัมภีร์พาลาวตารฎีกาใหม่กล่าวว่า นิคคหิตนับเข้าในวิวฏะ ดังข้อความกล่าวว่า นิคฺคหีตสฺส ฐานํ นาสิกา. กรณญฺจ สาเยว. ปยตนํ วิวฏกณฺฐตา. ฐานของนิคคหิตคือนาสิก กรณ์ก็คือนาสิกนั่นแหละ ปยตนะคือการเปิดคอไว้.]

อโฆสะ - โฆสะ

ในบรรดาอักษรที่เป็น อโฆสะและโฆสะ เหล่านี้ ก็แบ่งเป็น สิถิลและธนิตะ ดังนี้

สิถิละ อักษรที่มีเสียงอ่อน (เสียงหย่อน) ได้แก่ อักษร**ที่ ๑** และ**ที่ ๓** ของวรรค (ก จ ฏ ต ป และ ค ช ฑ ท พ) (**สิถิละ ๑, ๓**)

ธนิตะ อักษรที่มีเสียงแข็ง ได้แก่ อักษร**ที่ ๒** และ**ที่ ๔** ของวรรค (ข ฆ, ฉ ฌ, ฐ ฒ, ถ ธ, ผ ภ) (**ธนิตะ ๒, ๔**)

[เวลาออกเสียงธนิตะ จะต้องพยายามเปล่งเสียงให้มีลมผ่านคอมากกว่าปกติ เพราะเป็นเสียงที่สำเร็จโดยความเพียร ที่เรียกว่า ปโยคสิทธะ

ความจริงเสียง ธนิตะ ก็คือ เสียง สิถิละ + ห อักษร นั่นเอง จึงทำให้มีความก้องบริเวณลูกกระเดือก โดยเสียง ข เทียบได้กับ กฺห, เสียง ฆ เทียบได้กับ คฺห]

ส่วน อักษร**ที่ ๕** ของวรรค (ง ญ ณ น ม) และอักษร **อวรรค** (ย ร ล ว ส ห ฬ อ) **ไม่ใช่** สิถิละและธนิตะ คือมีเสียงปานกลาง ไม่หย่อน ไม่แข็ง

บท ๔ ประเภท

ปทं จตุพฺพิธं วุตฺตं นามาขฺยาโตปสคฺคญฺจ,
นิปาตญฺจาติ วิญฺญูหิ อสฺโส ขลฺวาภิธาวติ. (ปทรูปสิทฺธิฏีกา)

บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่า **บท** มี **๔** ประเภท คือ **บทนาม บทอาขยาต บทอุปสัค** และ **บทนิบาต** (ตัวอย่างว่า) **อสฺโส ขลฺวาภิธาวติ.** (ม้าวิ่งเร็วโดยแท้, ม้าวิ่งเร็วจริง ๆ)

บทนาม	เช่น	**อสฺโส**	(ม้า)
บทอาขยาต	เช่น	**ธาวติ**	(วิ่ง)
บทอุปสัค	เช่น	**อภิ**	(ยิ่ง [เร็ว])
บทนิบาต	เช่น	**ขลุ**	(โดยแท้, จริง ๆ)

บท คือ **คำที่แสดงให้รู้ความหมาย** (อรรถ, เนื้อความ)

อีกนัยหนึ่ง **บท** คือ **ศัพท์ที่มีวิภัตติอยู่ท้าย** ได้แก่ ศัพท์ที่ลงวิภัตตินามหรือวิภัตติอาขยาตแล้วนั่นเอง

ตัวอย่างเช่น

ปุริโส คามं คจฺฉติ. บุรุษ ย่อมไป สู่หมู่บ้าน. (บุรุษไปหมู่บ้าน)

ปุริโส (บุรุษ) เรียกว่า **บท**นาม เพราะประกอบด้วย ปุริส + **สิ วิภัตติ**
คามं (สู่หมู่บ้าน) เรียกว่า **บท**นาม เพราะประกอบด้วย คาม + **อำ วิภัตติ**
คจฺฉติ (ย่อมไป) เรียกว่า **บท**อาขยาต เพราะประกอบด้วย คมุ + อ + **ติ วิภัตติ**

บท ๔ ประเภท คือ **บทนาม บทอาขยาต บทอุปสัค** และ **บทนิบาต** ชื่อว่าเป็นบทที่นับเนื่องในพระดำรัส เพราะพระดำรัสทั้งหมดที่ยังวิมุตติรสให้สำเร็จได้รับการตรัสไว้ในพระไตรปิฎกย่อมหยั่งลงในบททั้ง ๔ ประเภท เหล่านั้น

๑. บทนาม

นาม คือ ศัพท์ที่น้อมไปสู่ความหมาย, ศัพท์ที่ยังความหมายให้น้อมมาในตน ได้แก่ **ชื่อ**ของทัพพะ สิ่งที่ศัพท์สื่อถึงทุกชนิด เช่น

ปุริส บุรุษ **นีล** เขียว **ปจน** การหุง

นาม ๔ ประเภท

๑. **นามนาม** นามล้วน ๆ นามจำเพาะ เรียกว่า **สุทธนาม** เช่น

ติสฺโส	นายติสสะ	**ปุริโส**	บุรุษ
อิตฺถี	หญิง	**จิตฺตำ**	จิต

๒. **สัพพนาม** นามที่ใช้เป็นตัวแทนของสุทธนามทุกประเภท เช่น

สพฺพ	ทั้งปวง	**กตร**	ไหน	**กตม**	ไหน
ย	ใด	**ต**	นั้น	**เอต**	นั่น (นี้)
ตุมฺห	ท่าน	**อมฺห**	เรา		

๓. **สมาสนาม** นามที่ย่อบทนามสองบทเข้าเป็นบทเดียวกัน เช่น

ราชปุตฺโต โอรสของพระราชา (ราชบุตร)

๔. **ตัทธิตนาม** นามที่ย่อบทนามกับปัจจัยเข้าด้วยกัน เช่น

ทณฺฑี ผู้มีไม้เท้า

๕. **กิตนาม** นามที่นำธาตุมาย่อเข้ากับปัจจัย เช่น

ปาจโก ผู้หุง

๒. บทอาขยาต

อาขยาต หมายถึง บทกล่าวกิริยาของบทนาม (กิริยาของนาม) เช่น

คจฺฉติ ย่อมไป **ภุญฺชติ** ย่อมกิน **ทิพฺพติ** ย่อมเล่น

ตัวอย่างเช่น

ปุริโส คามํ **คจฺฉติ.** บุรุษ **ย่อมไป** สู่หมู่บ้าน.

บทว่า **คจฺฉติ** (ย่อมไป) ประกอบด้วย **คมุ** ธาตุ + **อ** ปัจจัย + **ติ** วิภัตติ

คมุ ธาตุ ทำหน้าที่ระบุกิริยา คือ **การไป** (คติมฺหิ ในการไป)

อ ปัจจัย ทำหน้าที่ให้รู้การก คือ **กล่าวผู้กระทำกิริยาเอง** (กตฺตุการก)

ติ วิภัตติ ทำหน้าที่ระบุถึงกัตตา (ประธาน) คือ **ปุริโส** (ปฐมปุริสะ)

๓. บทอุปสัค

อุปสัค คือ บทที่สวดใกล้ธาตุแล้วจัดแจงเนื้อความของธาตุ มี **๒๐** ตัว คือ

ป ปรา นิ นี อุ ทุ สํ วิ อว อนุ ปริ อธิ อภิ ปติ สุ อา อติ อปิ อป อุป

อุปสัค ๓ ประเภท

๑. ธาตวัตถพาธกะ อุปสัคที่เบียดเบียน คือ เปลี่ยนแปลงเนื้อความของธาตุ

คจฺฉติ	ย่อมไป	**อา**คจฺฉติ	ย่อมมา
ชยติ	ย่อมชนะ	**ปรา**ชยติ	ย่อมพ่ายแพ้
กมติ	ย่อมก้าวไป	**ปฏิ**กฺกมติ	ย่อมก้าวกลับ

๒. ธาตวัตถานุวัตตกะ อุปสัคที่คล้อยตามเนื้อความของธาตุ คือ ไม่มีเนื้อความพิเศษอะไร

ภุญฺชติ	**ปริ**ภุญฺชติ	ย่อมกิน	จรนฺติ	**วิ**จรนฺติ	ย่อมเที่ยวไป
ลภติ	**ปฏิ**ลภติ	ย่อมได้	**นิ**สีทติ		ย่อมนั่ง

๓. ธาตวัตถวิเสสกะ อุปสัคที่ทำเนื้อความของธาตุให้พิเศษขึ้น คือ ให้มีเนื้อความแตกต่างไปจากเดิม

คจฺฉติ	ย่อมไป	**อุค**คจฺฉติ	ย่อมขึ้นไป	**อว**คจฺฉติ	ย่อมลงไป
ขิปติ	ย่อมซัดไป	**ปฏิ**กฺขิปติ	ย่อมห้าม	**นิ**กฺขิปติ	ย่อมฝังไว้

๔. บทนิบาต

นิบาต คือ บทที่ตกไปในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดของบท

- เป็นบทที่ไม่ระบุอรรถ (ทัพพะ) เป็นเพียงเครื่องส่องให้บทอื่นแสดงความหมายได้อย่างชัดเจน
- เป็นบทที่ไม่เปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะโดยลิงค์ทั้ง ๓ หรือโดยวิภัตติทั้ง ๗ หมวด เป็นบทที่มีจำนวนมากจนไม่สามารถนับได้

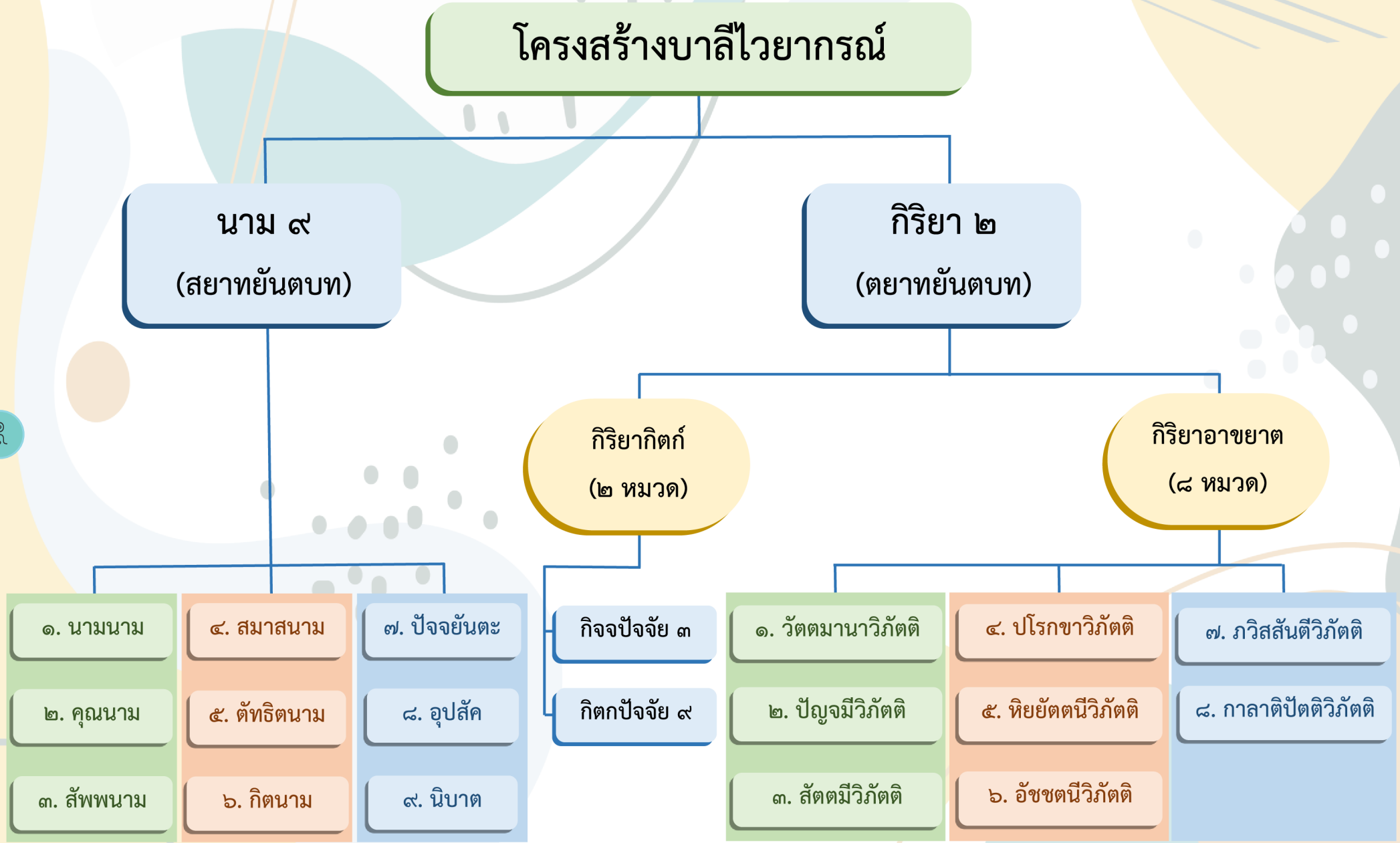
มีปริภาสาว่า “**โชตกมตฺโต นิปาโต.** นิบาตเป็นเพียงเครื่องส่องอรรถที่มีอยู่แล้วให้ปรากฏ”

ตัวอย่างเช่น

เบื้องต้น	**อถ** ปุริโส อาคจฺเฉยฺย.	**ในขณะนั้น** บุรุษ พึงมา.
ท่ามกลาง	โหติ **โข** ภิกฺขเว สมโย	ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้นมีอยู่ **แล** ...
ที่สุด	สาริปุตฺโต **จ** โมคฺคลฺลาโน **จ**.	พระสารีบุตร**ด้วย** พระโมคคัลลานะ**ด้วย**. (พระสารีบุตร**และ**พระโมคคัลลานะ)

โครงสร้างบาลีไวยากรณ์

สัพพนาม ๓ ประเภท (๒๗ ศัพท์)

๑. ปุริสสัพพนาม

เอ่ยถึงบุรุษในการสนทนามี ๓ คือ

๑. ปฐมบุรุษ	**ต**	เขา
๒. มัชฌิมบุรุษ	**ตุมฺห**	ท่าน
๓. อุตตมบุรุษ	**อมฺห**	เรา

๒. วิเสสนสัพพนาม

ใช้แทนและขยายคล้ายคุณนาม

๑. อนิยมวิเสสนสัพพนาม	**สพฺพ**	ทั้งปวง เป็นต้น
๒. นิยมวิเสสนสัพพนาม	**ต**	นั้น, **เอต** นั่น เป็นต้น

๓. สังขยาสัพพนาม

ใช้นับจำนวนสุทธนาม มี ๕ ตัว คือ

เอก	หนึ่ง	**อุภ**	ทั้งสอง	**ทฺวิ**	สอง
ติ	สาม	**จตุ**	สี่		

๑. ปุริสสัพพนาม ๓ บุรุษ

๑. ปฐมบุรุษ — **บุรุษแรก** หมายถึง ผู้ที่พูดถึง ได้แก่ **ต** ท่าน เธอ เขา มัน

๒. มัชฌิมบุรุษ — **บุรุษท่ามกลาง** หมายถึง ผู้พูดด้วย-ผู้ฟัง ได้แก่ **ตุมฺห** ท่าน เธอ

๓. อุตตมบุรุษ — **บุรุษเลิศ** หมายถึง ผู้พูดเอง-ตัวเราเอง ได้แก่ **อมฺห** เรา ข้าพเจ้า ผม ดิฉัน

ตัวอย่างเช่น

โส คามํ คจฺฉติ. **เขา** ไป สู่หมู่บ้าน

ตฺวํ คามํ คจฺฉสิ. **ท่าน** ไป สู่หมู่บ้าน

อหํ คามํ คจฺฉามิ. **เรา** ไป สู่หมู่บ้าน

บทว่า **โส** (เขา) สำเร็จรูปมาจาก **ต** + สิ วิภัตติ ใช้เอ่ยถึง (ใช้กล่าวแทน) **ผู้ที่เราพูดถึง**

บทว่า **ตฺวํ** (ท่าน) สำเร็จรูปมาจาก **ตุมฺห** + สิ วิภัตติ ใช้กล่าวแทน **ผู้ที่เราพูดด้วย**

บทว่า **อหํ** (เรา) สำเร็จรูปมาจาก **อมฺห** + สิ วิภัตติ ใช้กล่าวแทน **ตัวเราเอง**

๒. วิเสสนสัพพนาม ๒ ประเภท

๑. อนิยมวิเสสนสัพพนาม

สพฺพ ทั้งปวง, **กตร** ไหน, **กตม** ไหน, **อุภย** ทั้งสอง, **อิตร** นอกนี้, **อญฺญ** อื่น, **อญฺญตร** อย่างใดอย่างหนึ่ง, **อญฺญตม** อย่างใดอย่างหนึ่ง, **ปุพฺพ** ก่อน ข้างหน้า, **ปร** อื่น, **อปร** อื่นอีก, **ทกฺขิณ** ใต้ ขวา, **อุตฺตร** เหนือ บน, **อธร** ภายใต้ เบื้องล่าง, **ย** ใด, **กึ** อะไร ใคร ไหน

๒. นิยมวิเสสนสัพพนาม

ต นั้น, **เอต** นั่น, **อิม** นี้, **อมุ** โน้น

ตัวอย่างเช่น

สพฺโพ ปุริโส คามํ คจฺฉติ. บุรุษ **ทั้งปวง** ไป สู่หมู่บ้าน

อยํ ปุริโส คามํ คจฺฉติ. บุรุษ **นี้** ไป สู่หมู่บ้าน

บทว่า **สพฺโพ** (ทั้งปวง) สำเร็จรูปมาจาก **สพฺพ** + สิ วิภัตติ ใช้ขยายให้รู้ว่า บุรุษ**ทุกคน**

บทว่า **อยํ** (นี้) สำเร็จรูปมาจาก **อิม** + สิ วิภัตติ ใช้ขยายให้รู้ว่า บุรุษ**คนนี้**

หมายเหตุ :- เฉพาะ **ต** ศัพท์ เป็นได้ทั้ง**ปุริสสัพพนาม**และ**วิเสสนสัพพนาม**

และ **กึ** ศัพท์ มีใช้เป็น**ประธาน**ได้

๓. สังขยาสัพพนาม ๕ ศัพท์

เอก หนึ่ง, **อุภ** ทั้งสอง, **ทฺวิ** สอง, **ติ** สาม, **จตุ** สี่

ตัวอย่างเช่น

เอโก ปุริโส คามํ คจฺฉติ. บุรุษ **หนึ่งคน** ไป สู่หมู่บ้าน

เทฺว ปุริสา คามํ คจฺฉนฺติ. บุรุษ ท. **สองคน** ไป สู่หมู่บ้าน

บทว่า **เอโก** (หนึ่ง) สำเร็จรูปมาจาก **เอก** + สิ วิภัตติ ใช้นับจำนวนบุรุษ**หนึ่งคน**

บทว่า **เทฺว** (สอง) สำเร็จรูปมาจาก **ทฺวิ** + โย วิภัตติ ใช้นับจำนวนบุรุษ**สองคน**

กิริยาอาขยาต

ตยาทยันตบท บทที่มี ติ วิภัตติ เป็นต้น เป็นที่สุด

ปัจจุบันกาล

๑. วัตตมานา ...อยู่, ย่อม..., จะ...

บุรุษ	ปรัสสบท		อัตตโนบท		โยคะ
	เอกวจนะ	พหุวจนะ	เอกวจนะ	พหุวจนะ	
ปฐมบุรุษ	ติ	อนฺติ	เต	อนฺเต	นาม
มัชฌิมบุรุษ	สิ	ถ	เส	วฺเห	ตุมฺห
อุตตมบุรุษ	มิ	ม	เอ	มฺเห	อมฺห

คมุ ธาตุ (ไป) + อ ปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (ไปอยู่, ย่อมไป, จะไป)

บุรุษ	ปรัสสบท		อัตตโนบท		โยคะ
	เอกวจนะ	พหุวจนะ	เอกวจนะ	พหุวจนะ	
ปฐมบุรุษ	**คจฺฉติ**	**คจฺฉนฺติ**	**คจฺฉเต**	**คจฺฉนฺเต**	นาม
มัชฌิมบุรุษ	**คจฺฉสิ**	**คจฺฉถ**	**คจฺฉเส**	**คจฺฉวฺเห**	ตุมฺห
อุตตมบุรุษ	**คจฺฉามิ**	**คจฺฉาม**	**คจฺเฉ**	**คจฺฉามฺเห**	อมฺห

ข้อควรทราบ - แปลง **ม** ของ **คม** ธาตุ (**คม**) เป็น จฺฉ

- เพราะ **มิ ม** และ **มฺเห** วิภัตติ ให้ทีฆะ **อ** เป็น **อา**

บทนาม คือ **ปุริโส** เป็นต้น กับ บทอาขยาต คือ **คจฺฉติ** เป็นต้น ต้องมี **บุรุษ** และ **วจนะ** ตรงกัน ดังนี้

ตัวอย่าง วัตตมานาวิภัตติ ปรัสสบท

บุรุษ	เอกวจนะ		พหุวจนะ	
	บทนาม	บทอาขยาต	บทนาม	บทอาขยาต
ปฐมบุรุษ	**ปุริโส**	**คจฺฉติ**	**ปุริสา**	**คจฺฉนฺติ**
มัชฌิมบุรุษ	**ตฺวํ**	**คจฺฉสิ**	**ตุมฺเห**	**คจฺฉถ**
อุตตมบุรุษ	**อหํ**	**คจฺฉามิ**	**มยํ**	**คจฺฉาม**

ตัวอย่างเช่น

ปุริโส คามํ **คจฺฉติ.** บุรุษ ไป สู่หมู่บ้าน

ปุริสา คามํ **คจฺฉนฺติ.** บุรุษ ท. ไป สู่หมู่บ้าน

ตฺวํ คามํ **คจฺฉสิ.** ท่าน ไป สู่หมู่บ้าน

ตุมฺเห คามํ **คจฺฉถ.** ท่าน ท. ไป สู่หมู่บ้าน

อหํ คามํ **คจฺฉามิ.** ข้าพเจ้า ไป สู่หมู่บ้าน

มยํ คามํ **คจฺฉาม.** ข้าพเจ้า ท. ไป สู่หมู่บ้าน

๒. ปัญจมีวิภัตติ (บังคับ หวัง อ้อนวอน) จง..., ขอจง...

บุรุษ	ปรัสสบท		อัตตโนบท		โยคะ
	เอกวจนะ	พหุวจนะ	เอกวจนะ	พหุวจนะ	
ปฐมบุรุษ	ตุ	อนฺตุ	ตำ	อนฺตำ	นาม
มัชฌิมบุรุษ	หิ	ถ	สฺสุ	วฺโห	ตุมฺห
อุตตมบุรุษ	มิ	ม	เอ	อามเส	อมฺห

คมุ ธาตุ (ไป) + อ ปัจจัย + ปัญจมีวิภัตติ (จงไป, ขอจงไป)

บุรุษ	ปรัสสบท		อัตตโนบท		โยคะ
	เอกวจนะ	พหุวจนะ	เอกวจนะ	พหุวจนะ	
ปฐมบุรุษ	**คจฺฉตุ**	**คจฺฉนฺตุ**	**คจฺฉตำ**	**คจฺฉนฺตำ**	นาม
มัชฌิมบุรุษ	**คจฺฉ, คจฺฉาหิ**	**คจฺฉถ**	**คจฺฉสฺสุ**	**คจฺฉวฺโห**	ตุมฺห
อุตตมบุรุษ	**คจฺฉามิ**	**คจฺฉาม**	**คจฺเฉ**	**คจฺฉามเส**	อมฺห

ข้อควรทราบ

- แปลง **ม** ของ ของ **คมุ** ธาตุ (**คม**) เป็น **จฺฉ**
- ลบ **หิ** วิภัตติ บ้าง
- เพราะ **หิ มิ ม** วิภัตติ ให้ทีฆะ **อ** เป็น **อา**

บทนาม คือ **ปุริโส** เป็นต้น กับ บทอาขยาต คือ **คจฺฉตุ** เป็นต้น ต้องมี **บุรุษ** และ **วจนะ** ตรงกัน ดังนี้

ตัวอย่าง ปัญจมีวิภัตติ ปรัสสบท

บุรุษ	เอกวจนะ		พหุวจนะ	
	บทนาม	บทอาขยาต	บทนาม	บทอาขยาต
ปฐมบุรุษ	**ปุริโส**	**คจฺฉตุ**	**ปุริสา**	**คจฺฉนฺตุ**
มัชฌิมบุรุษ	**ตฺวำ**	**คจฺฉ, คจฺฉาหิ**	**ตุมฺเห**	**คจฺฉถ**
อุตตมบุรุษ	**อหำ**	**คจฺฉามิ**	**มยำ**	**คจฺฉาม**

ตัวอย่างเช่น

ปุริโส คามำ **คจฺฉตุ.** บุรุษ จงไป สู่หมู่บ้าน **ปุริสา** คามำ **คจฺฉนฺตุ.** บุรุษ ท. จงไป สู่หมู่บ้าน

ตฺวำ คามำ **คจฺฉาหิ.** ท่าน จงไป สู่หมู่บ้าน **ตุมฺเห** คามำ **คจฺฉถ.** ท่าน ท. จงไป สู่หมู่บ้าน

อหำ คามำ **คจฺฉามิ.** ข้าพเจ้า จงไป สู่หมู่บ้าน **มยำ** คามำ **คจฺฉาม.** ข้าพเจ้า ท. จงไป สู่หมู่บ้าน

ประโยคในภาษาบาลี ๕ ประเภท

ประโยค หรือ วากยะ หมายถึง กลุ่มบทตั้งแต่ ๒ บท ขึ้นไป ที่มีเนื้อความสัมพันธ์กัน

๑. ประโยคกัตตุวาจก
กล่าวกัตตา-เน้นผู้กระทำ

๒. ประโยคกัมมวาจก
กล่าวกรรม-เน้นผู้ถูกกระทำ

๓. ประโยคภาววาจก
กล่าวภาวะ-เน้นกิริยา

๔. ประโยคเหตุกัตตุวาจก
กล่าวผู้ใช้-เน้นผู้ใช้

๕. ประโยคเหตุกัมมวาจก
กล่าวผู้ถูกใช้-เน้นผู้ถูกใช้

ประโยคในภาษาบาลี

ประโยค หรือ วากยะ หมายถึง กลุ่มบทตั้งแต่ ๒ บท ขึ้นไป ที่มีเนื้อความสัมพันธ์กัน

ตัวอย่างเช่น

อหำ พุทฺธำ วนฺทามิ.

อ.ข้าพเจ้า ย่อมน้อมไหว้ ซึ่งพระพุทธเจ้า (ข้าพเจ้าขอน้อมไหว้พระพุทธเจ้า)

บทว่า **อหำ** (อ.ข้าพเจ้า) เป็นบทกัตตา (ผู้กระทำ) เป็นประธาน ในบทกิริยาว่า **วนฺทามิ** (ย่อมน้อมไหว้)

[อหำ สัมพันธ์กับ วนฺทามิ]

บทว่า **พุทฺธำ** (ซึ่งพระพุทธเจ้า) เป็นบทกรรม (ผู้ถูกกระทำ) ในบทกิริยาว่า **วนฺทามิ** (ย่อมน้อมไหว้)

[พุทฺธำ สัมพันธ์กับ วนฺทามิ]

บทว่า **วนฺทามิ** (ย่อมน้อมไหว้) เป็นบทกิริยา (การกระทำ) ของบทว่า **อหำ** (อ.ข้าพเจ้า)

[วนฺทามิ สัมพันธ์กับ อหำ]

[คำว่า วากยะ มีรูปวิเคราะห์ว่า ปณฺฑิเตหิ วจิตพฺพำ ปกาเสตพฺพนฺติ **วากฺยำ**. ข้อความที่นักปราชญ์กล่าวหรือแสดง เรียกว่า วากยะ.]

ส่วนประกอบของประโยค

ประโยคในภาษาบาลี มีส่วนประกอบที่สำคัญ ๒ ส่วน คือ **บทนาม** และ **บทกิริยา-คุมพากย์** ในประโยคหนึ่ง ๆ อาจมีบทนามหลายบท แต่บทกิริยาคุมพากย์มีเพียงบทเดียว

ตัวอย่างเช่น

ประโยค (วากยะ)	
บทนาม	บทกิริยาคุมพากย์
ปุริโส คามํ	**คจฺฉติ**
อ.บุรุษ ย่อมไป สู่หมู่บ้าน (บุรุษไปหมู่บ้าน)	

ในประโยคนี้ บทว่า **ปุริโส** เป็นประธาน บทว่า **คามํ** เป็นกรรม ซึ่งเป็นบทนามทั้ง ๒ บท ส่วนบทว่า **คจฺฉติ** เป็นบทกิริยาคุมพากย์ ซึ่งมีบทเดียว

ประโยคในภาษาบาลี ๕ ประเภท

ประโยคภาษาบาลี จำแนกเป็น ๕ ประเภท คือ

๑. ประโยคกัตตุวาจก - เน้นผู้กระทำ

สูโท โอทนำ ปจติ.

อ.พ่อครัว ย่อมหุง ซึ่งข้าวสุก.

๒. ประโยคกัมมวาจก - เน้นผู้ถูกกระทำ

สูเทน **โอทโน** ปจียเต.

อ.ข้าวสุก อันพ่อครัว ย่อมหุง.

๓. ประโยคภาววาจก - เน้นกิริยา

ปุริเสน **ภูยเต.**

อันบุรุษ **มีอยู่.**

๔. ประโยคเหตุกัตตุวาจก - เน้นผู้ใช้

สามิโก สูทำ โอทนำ ปาเจติ.

อ.นาย ยังพ่อครัว (ใช้พ่อครัว) ย่อมให้หุง ซึ่งข้าวสุก.

๕. ประโยคเหตุกัมมวาจก - เน้นผู้ถูกใช้

สามิเกน **สูโท** โอทนำ ปาจาปียเต.

อ.พ่อครัว อันนาย ย่อมให้หุง ซึ่งข้าวสุก.

๑. ประโยคกัตตุวาจก

ประโยคกัตตุวาจก คือ ประโยคที่ **กล่าวกัตตา** (ผู้กระทำ) เป็นประธาน (เน้นกัตตาเป็นหลัก)

ตัวอย่างเช่น

บทกัตตา (ประธาน)	บทกรรม	บทกิริยา
สูโท	โอทนำ	ปจติ
อ.พ่อครัว ย่อมหุง ซึ่งข้าวสุก		

สูโท (อ.พ่อครัว) เป็นบทกัตตา (ประธาน) ผู้ทำกิริยาเอง (ผู้ทำกิริยาหุงเอง)

โอทนำ (ซึ่งข้าวสุก) เป็นบทกรรม ผู้ถูกกระทำ (ผู้ถูกหุง)

ปจติ (ย่อมหุง) เป็นบทกิริยาอาขยาตกัตตุวาจก (กล่าวกัตตา) คือกล่าวว่า สูโท เป็นผู้ทำกิริยาหุงเอง

ตัวอย่างประโยคบาลี

อุปาสโก วิหารำ คจฺฉติ. **อ.อุบาสก** ย่อมไป สู่วัด.

๒. ประโยคกัมมวาจก

ประโยคกัมมวาจก คือ ประโยคที่ **กล่าวกรรม** (ผู้ถูกกระทำ) เป็นประธาน (เน้นกรรมเป็นหลัก)

ตัวอย่างเช่น

บทกัตตา (อนภิหิตกัตตา)	บทกรรม (ประธาน)	บทกิริยา
สูเทน	**โอทโน**	ปจียเต
อ.ข้าวสุก อันพ่อครัว ย่อมหุง		

สูเทน (อันพ่อครัว) เป็นบทกัตตา (อนภิหิตกัตตา) ผู้ทำกิริยาหุง

โอทโน (อ.ข้าวสุก) เป็นบทกรรม (วุตตกัมมะ) ผู้ถูกหุง

ปจียเต (ย่อมหุง) เป็นบทกิริยาอาขยาต กัมมวาจก (กล่าวบทกรรม) คือกล่าวว่า โอทโน เป็นผู้ถูกกระทำ

ตัวอย่างประโยคบาลี

อุปาสเกน **วิหาโร** คจฺฉียเต. **อ.วัด** อันอุบาสก ย่อมไป.

๓. ประโยคภาววาจก

ประโยคภาววาจก คือ ประโยคที่ **กล่าวภาวะ** คือ ความมี, ความเป็น (เน้นกิริยาเป็นหลัก)

ตัวอย่างเช่น

บทกัตตา (อนภิหิตกัตตา)	บทกิริยา
ปุริเสน	**ภูยเต**
อันบุรุษ **มีอยู่**	

ปุริเสน (อันบุรุษ) เป็นบทกัตตา (อนภิหิตกัตตา)

ภูยเต (มีอยู่) เป็นบทกิริยาอาขยาต ภาววาจก (กล่าวภาวะ) คือกล่าวบทกิริยาภูยเต เป็นสำคัญ

ตัวอย่างประโยคบาลี

อุปาสเกน **จียเต.** อันอุบาสก **ยืนอยู่.**

๔. ประโยคเหตุกัตตุวาจก

ประโยคเหตุกัตตุวาจก คือ ประโยคที่ **กล่าวผู้ใช้** ให้คนอื่นกระทำเป็นประธาน (เน้น**ผู้ใช้**เป็นหลัก)

ตัวอย่างเช่น

บทเหตุกัตตา (ประธาน)	บทการิตกรรม	บทอวุตตกรรม	บทกิริยา
สามิโก	สูทำ	โอทนำ	ปาเจติ
อ.นาย ยังพ่อครัว (ใช้พ่อครัว) ย่อมให้หุง ซึ่งข้าวสุก			

สามิโก (อ.นาย) เป็นบทประธาน เหตุกัตตา (ผู้ใช้พ่อครัว) ให้ทำกิริยา (หุง)

สูทำ (ยังพ่อครัว) เป็นบทการิตกรรม (ผู้ถูกใช้, ผู้ถูกนายใช้)

โอทนำ (ซึ่งข้าวสุก) เป็นบทกรรม (อวุตตกัมมะ) ในบทกิริยา ปาเจติ

ปาเจติ (ย่อมให้หุง) เป็นบทกิริยาอาขยาต เหตุกัตตุวาจก กล่าวผู้ใช้ให้กระทำ (สามิโก) เป็นประธาน

ตัวอย่างประโยคบาลี

เถโร อุปาสกำ วิหารำ คจฺฉาเปติ. **อ.พระเถระ** ยังอุบาสก ย่อมให้ไป สู่วัด

๕. ประโยคเหตุกัมมวาจก

ประโยคเหตุกัมมวาจก คือ ประโยคที่ **กล่าวผู้ถูกใช้ให้กระทำ** เป็นประธาน (เน้น**ผู้ถูกใช้**เป็นหลัก)

ตัวอย่างเช่น

บทเหตุกัตตา (อนภิหิตกัตตา)	บทวุตตกรรม (เหตุกัมมะ)	บทอวุตตกรรม	บทกิริยา
สามิเกน	**สูโท**	โอทนำ	ปาจาปียเต
อ.พ่อครัว อันนาย ย่อมให้หุง ซึ่งข้าวสุก			

สามิเกน (อันนาย) เป็นเหตุกัตตา ผู้ใช้คนอื่น (ใช้พ่อครัว) ให้ทำกิริยา (หุง)

สูโท (อ.พ่อครัว) เป็นบทวุตตกรรม ในบทกิริยา ปาจาปียเต (เป็นเหตุกัมมะของ ณาเป ปัจจัย ใน ปาจาปียเต)

โอทนำ (ซึ่งข้าวสุก) เป็นบทกรรม (อวุตตกรรม) ในบทกิริยา ปาจาปียเต

ปาจาปียเต (ย่อมให้หุง) เป็นบทกิริยาอาขยาต เหตุกัมมวาจก กล่าว (สูโท) ผู้ถูก (สามิเกน) ใช้ให้ทำกิริยา (หุง)

ตัวอย่างประโยคบาลี

เถเรน **อุปาสโก** วิหารำ คจฺฉาปียเต. **อ.อุบาสก** อันพระเถระ ย่อมให้ไป สู่วัด.

การผันคำ

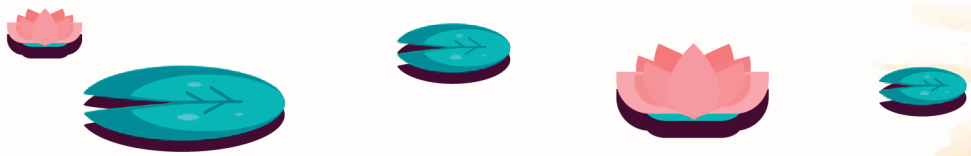
การเปลี่ยนรูปคำ - การกระจายรูปบท

การผันคำนาม

นามศัพท์ + วิภัตตินาม = บทนาม

การผันคำกิริยา

ธาตุ + ปัจจัย + วิภัตติอาขยาต = บทกิริยา

การผันคำนาม

การเปลี่ยนรูปคำนาม – การกระจายรูปบทนาม

นามศัพท์ + วิภัตตินาม ๑๔ ตัว = บทนาม

ทำหน้าที่ต่าง ๆ ในประโยคได้

นามศัพท์ + **วิภัตตินาม ๑๔ ตัว** → **บทนาม**

ปุริส + **สิ** → **ปุริโส** อ.บุรุษ

วิภัตตินาม ๑๔ ตัว

ลำดับ	เอก.	พหุ.	คำแปล	หน้าที่
ปฐมา	สิ	โย	อ. (อันว่า) (หรือไม่แปลวิภัตติ)	กตฺตุ – ใช้เป็น **ประธาน**
อาลปนะ	สิ	โย	แน่ะ, ดูก่อน, ข้าแต่, นี่ (หรือไม่แปล)	อาลปน – ใช้ **ร้องเรียกให้รู้ตัว**
ทุติยา	อำ	โย	ซึ่ง, สู่, ยัง, สิ้น, ตลอด, กะ, เฉพาะ	กมฺม – ใช้เป็น **กรรม**
ตติยา	นา	หิ	ด้วย, โดย, อัน, ตาม, เพราะ, มี, ด้วยทั้ง	กรณ – ใช้เป็น **เครื่องมือในการทำ**
จตุตถี	ส	นำ	แก่, เพื่อ, ต่อ, สำหรับ	สมฺปทาน – ใช้เป็น **ผู้รับ ที่มอบให้**
ปัญจมี	สฺมา	หิ	แต่, จาก, กว่า, เหตุ	อปาทาน – ใช้เป็น **ที่หลีกออก เว้น**
ฉัฏฐี	ส	นำ	แห่ง, ของ, เมื่อ	สามิสมฺพนฺธ – ใช้เป็น **เจ้าของ**
สัตตมี	สฺมึ	สุ	ใน, ใกล้, ที่, ครั้นเมื่อ, ในเพราะ, เหนือ, บน	โอกาส – ใช้เป็น **สถานที่ กาลเวลา**

หมายเหตุ : วิภัตติฝ่ายพหูพจน์ใช้ **ท.** = **ทั้งหลาย** / เหล่า / พวก ในคำแปลด้วย

ตัวอย่าง ปุริส + วิภัตตินาม

ลำดับ	เอกวจนะ			พหุวจนะ		
ปฐมา	สิ	ปุริโส	– อันว่าบุรุษ	โย	ปุริสา	- อันว่าบุรุษทั้งหลาย
อาลปนะ	สิ	โภ ปุริส	– ดูก่อนบุรุษ ผู้เจริญ	โย	ภวนฺโต ปุริสา	- ดูก่อนบุรุษ ท. ผู้เจริญ
ทุติยา	อำ	ปุริสำ	- ซึ่งบุรุษ	โย	ปุริเส	- ซึ่งบุรุษ ท.
ตติยา	นา	ปุริเสน	- ด้วยบุรุษ	หิ	ปุริเสหิ	- ด้วยบุรุษ ท.
จตุตถี	ส	ปุริสสฺส	- แก่บุรุษ	นำ	ปุริสานำ	- แก่บุรุษ ท.
ปัญจมี	สฺมา	ปุริสสฺมา	- จากบุรุษ	หิ	ปุริเสหิ	- จากบุรุษ ท.
ฉัฏฐี	ส	ปุริสสฺส	- แห่งบุรุษ	นำ	ปุริสานำ	- แห่งบุรุษ ท.
สัตตมี	สฺมึ	ปุริสสฺมึ	- ใกล้บุรุษ	สุ	ปุริเสสุ	- ใกล้บุรุษ ท.

ตัวอย่างประโยค		
วิภัตติ	**เอกวจนะ**	**พหุวจนะ**
ปฐมา	**ปุริโส** พุทฺธํ วนฺทติ. **อ.บุรุษ** ย่อมน้อมไหว้ ซึ่งพระพุทธเจ้า	**ปุริสา** พุทฺธํ วนฺทนฺติ. **อ.บุรุษ ท.** ย่อมน้อมไหว้ ซึ่งพระพุทธเจ้า
อาลปนะ	**โภ ปุริส** ตฺวํ วิหารํ คจฺฉาหิ. **ดูก่อนบุรุษ ผู้เจริญ** อ.ท่าน จงไป สู่วัด	**ภวนฺโต ปุริสา** ตุมฺเห วิหารํ คจฺฉถ. **ดูก่อนบุรุษ ท. ผู้เจริญ** อ.ท่าน ท. จงไป สู่วัด
ทุติยา	อุปาสโก **ปุริสํ** ปสฺสติ. อ.อุบาสก ย่อมเห็น **ซึ่งบุรุษ**	อุปาสโก **ปุริเส** ปสฺสติ. อ.อุบาสก ย่อมเห็น **ซึ่งบุรุษ ท.**
ตติยา	อุปาสโก **ปุริเสน** สทฺธึ วิหารํ คจฺฉติ. อ.อุบาสก ย่อมไป สู่วัด กับ **ด้วยบุรุษ**	อุปาสโก **ปุริเสหิ** สทฺธึ วิหารํ คจฺฉติ. อ.อุบาสก ย่อมไป สู่วัด กับ **ด้วยบุรุษ ท.**
จตุตถี	สูโท **ปุริสสฺส** โอทนํ เทติ. อ.พ่อครัว ย่อมให้ ซึ่งข้าวสุก **แก่บุรุษ**	สูโท **ปุริสานํ** โอทนํ เทติ. อ.พ่อครัว ย่อมให้ ซึ่งข้าวสุก **แก่บุรุษ ท.**
ปัญจมี	สามิโก **ปุริสสฺมา** อเปติ. อ.นาย ย่อมหลีกไป **จากบุรุษ**	สามิโก **ปุริเสหิ** อเปติ. อ.นาย ย่อมหลีกไป **จากบุรุษ ท.**
ฉัฏฐี	**ปุริสสฺส** คาโม ภวติ. อ.หมู่บ้าน **ของบุรุษ** มีอยู่	**ปุริสานํ** คาโม ภวติ. อ.หมู่บ้าน **ของบุรุษ ท.** มีอยู่
สัตตมี	อุปาสโก **ปุริสสฺมึ** นิสีทติ. อ.อุบาสก ย่อมนั่ง **ใกล้บุรุษ**	อุปาสโก **ปุริเสสุ** นิสีทติ. อ.อุบาสก ย่อมนั่ง **ใกล้บุรุษ ท.**

แบบฝึกหัดทบทวน

ตอนที่ ๑ จงเขียนบทสำเร็จของ **นามศัพท์ + วิภัตติ** คำแปล และวิธีทำตัวรูปโดยย่อ ให้ถูกต้อง

ตัวอย่าง ปุริส + สิ = ...แปลว่า.....

มีวิธีทำตัวรูปโดยย่อ ดังนี้

.....

ปุริส + สิ = ปุริโส แปลว่า อ.บุรุษ

มีวิธีทำตัวรูปโดยย่อ ดังนี้ แปลง สิ เป็น โอ, ลบสระ อ หน้า ปกติสระ โอ หลัง

๑. ปุริส + อำ = ...แปลว่า.....

มีวิธีทำตัวรูปโดยย่อ ดังนี้.....

.....

.....

๒. ปุริส + ส = ...แปลว่า.....

มีวิธีทำตัวรูปโดยย่อ ดังนี้.....

.....

.....

๓. ปุริส + หิ = ...แปลว่า.....

มีวิธีทำตัวรูปโดยย่อ ดังนี้.....

.....

.....

๔. ปุริส + โย = ...แปลว่า.....

มีวิธีทำตัวรูปโดยย่อ ดังนี้.....

.....

.....

๕. ปุริส + นา = ...แปลว่า.....

มีวิธีทำตัวรูปโดยย่อ ดังนี้.....

.....

.....

ตอนที่ ๒ จงแปลบาลีเป็นไทยให้ถูกต้อง

ตัวอย่าง ปุริโส พุทฺธํ วนฺทติ.

แปลว่า อ.บุรุษ ย่อมน้อมไหว้ ซึ่งพระพุทธเจ้า

๑. อุปาสโก ปุริสสฺมึ นิสีทติ.

แปลว่า.....

๒. สูโท ปุริสานํ โอทนํ เทติ.

แปลว่า.....

๓. อุปาสโก ปุริเสน สทฺธึ วิหารํ คจฺฉติ.

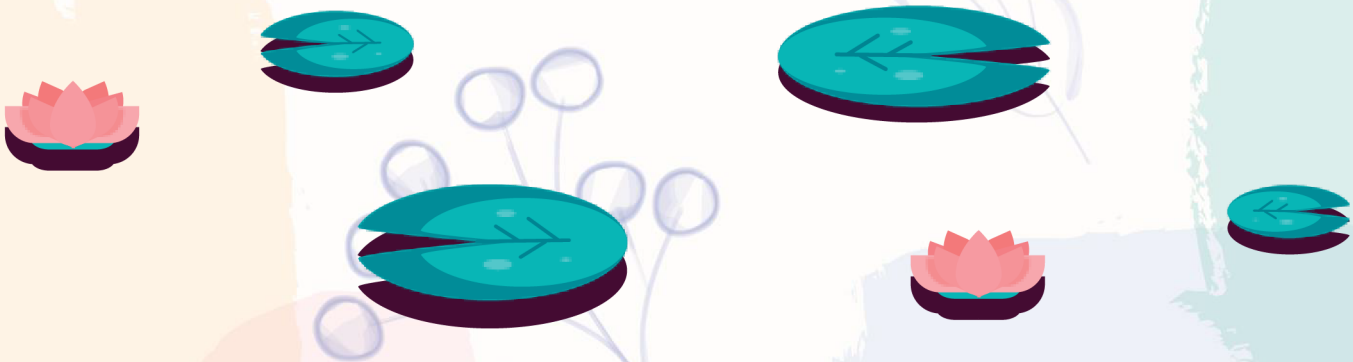
แปลว่า.....

๔. สามิโก ปุริสสฺมา อเปติ.

แปลว่า.....

๕. อุปาสโก ปุริสํ ปสฺสติ.

แปลว่า.....

การผันคำกิริยา

การเปลี่ยนรูปคำกิริยา – การกระจายรูปบทกิริยา

ธาตุ + ปัจจัย + วิภัตติอาขยาต ๙๖ ตัว (๘ หมวด) = บทกิริยา

บอกกาล บท วจนะ บุรุษ

ธาตุ	+	ปัจจัย	+	วิภัตติอาขยาต	→	บทกิริยา	
ปจ ธาตุ	+	อ ปัจจัย	+	ติ วิภัตติ	→	ปจติ	ย่อมหุง

วัตตมานาวิภัตติ (ปัจจุบันกาล) ...อยู่, ย่อม..., จะ...

บุรุษ	ปรัสสบท		อัตตโนบท		โยคะ
	เอกวจนะ	พหุวจนะ	เอกวจนะ	พหุวจนะ	
ปฐมบุรุษ	ติ	อนฺติ	เต	อนฺเต	นาม
มัชฌิมบุรุษ	สิ	ถ	เส	วฺเห	ตุมฺห
อุตตมบุรุษ	มิ	ม	เอ	มฺเห	อมฺห

ภู ธาตุ (มี, เป็น) + อ ปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (มีอยู่, ย่อมมี, จะมี)

บุรุษ	ปรัสสบท		อัตตโนบท		โยคะ
	เอกวจนะ	พหุวจนะ	เอกวจนะ	พหุวจนะ	
ปฐมบุรุษ	ภวติ	ภวนฺติ	ภวเต	ภวนฺเต	นาม
มัชฌิมบุรุษ	ภวสิ	ภวถ	ภวเส	ภววฺเห	ตุมฺห
อุตตมบุรุษ	ภวามิ	ภวาม	ภเว	ภวามฺเห	อมฺห

ข้อควรทราบ - **ภวติ** สำเร็จรูปมาจาก ภู ธาตุ + อ ปัจจัย + ติ วิภัตติ. วุทธิ (ทำให้เจริญ) **อู** ของ ภู เป็น **โอ**, แปลง **โอ** เป็น **อว**

- เพราะ **มิ ม** และ **มฺเห** วิภัตติ ให้ทีฆะ **อ** เป็น **อา**

ตัวอย่างประโยค				
บุรุษ	**เอกวจนะ**		**พหุวจนะ**	
ปฐมบุรุษ	**ปุริโส** ภวติ.	อ.บุรุษ มีอยู่	**ปุริสา** ภว**นฺติ**.	อ.บุรุษ ท. มีอยู่
มัชฌิมบุรุษ	**ตฺวํ** ภว**สิ**.	อ.ท่าน มีอยู่	**ตุมฺเห** ภว**ถ**.	อ.ท่าน ท. มีอยู่
อุตตมบุรุษ	**อหํ** ภวา**มิ**.	อ.ข้าพเจ้า มีอยู่	**มยํ** ภวา**ม**.	อ.ข้าพเจ้า ท. มีอยู่

ปจ ธาตุ (หุง) + อ ปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (หุงอยู่, ย่อมหุง, จะหุง)

บุรุษ	ปรัสสบท		อัตตโนบท		โยคะ
	เอกวจนะ	พหุวจนะ	เอกวจนะ	พหุวจนะ	
ปฐมบุรุษ	ปจ**ติ**	ปจ**นฺติ**	ปจ**เต**	ปจ**นฺเต**	นาม
มัชฌิมบุรุษ	ปจ**สิ**	ปจ**ถ**	ปจ**เส**	ปจ**วฺเห**	ตุมฺห
อุตตมบุรุษ	ปจา**มิ**	ปจา**ม**	ปจ**เ**	ปจา**มฺเห**	อมฺห

ตัวอย่างประโยค		
บุรุษ	**เอกวจนะ**	**พหุวจนะ**
ปฐมบุรุษ	**สูโท** โอทนํ ปจ**ติ**. อ.พ่อครัว ย่อมหุง ซึ่งข้าวสุก	**สูทา** โอทนํ ปจ**นฺติ**. อ.พ่อครัว ท. ย่อมหุง ซึ่งข้าวสุก
มัชฌิมบุรุษ	**ตฺวํ** โอทนํ ปจ**สิ**. อ.ท่าน ย่อมหุง ซึ่งข้าวสุก	**ตุมฺเห** โอทนํ ปจ**ถ**. อ.ท่าน ท. ย่อมหุง ซึ่งข้าวสุก
อุตตมบุรุษ	**อหํ** โอทนํ ปจา**มิ**. อ.ข้าพเจ้า ย่อมหุง ซึ่งข้าวสุก	**มยํ** โอทนํ ปจา**ม**. อ.ข้าพเจ้า ท. ย่อมหุง ซึ่งข้าวสุก

กร ธาตุ (กระทำ) + โอ ปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (กระทำอยู่, ย่อมกระทำ, จะกระทำ)

บุรุษ	ปรัสสบท		อัตตโนบท		โยคะ
	เอกวจนะ	พหุวจนะ	เอกวจนะ	พหุวจนะ	
ปฐมบุรุษ	**กโรติ**	**กุพฺพนฺติ, กโรนฺติ**	**กุรุเต**	**กุพฺพนฺเต**	นาม
มัชฌิมบุรุษ	**กโรสิ**	**กโรถ**	**กุรุเส**	**กุรุวฺเห**	ตุมฺห
อุตตมบุรุษ	**กโรมิ**	**กโรม**	**กุพฺเพ**	**กุรุมฺเห**	อมฺห

กุพฺพนฺติ สำเร็จรูปมาจาก กร ธาตุ + โอ ปัจจัย + อนฺติ วิภัตติ. แปลง อ ของ กร เป็น อุ (กุร), แปลง โอ ปัจจัย เป็น อุ, แปลง อุ เป็น ว, ลบ ร ของ กร ธาตุ, ซ้อน ว เป็น วฺว, แปลง วฺว เป็น พฺพ [ก → กุร + โอ → อุ → ว → วฺว → พฺพ + อนฺติ = กุพฺพนฺติ]

ตัวอย่างประโยค

บุรุษ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมบุรุษ	**ปุริโส** ปุญฺญํ กโร**ติ**. อ.บุรุษ ย่อมกระทำ ซึ่งบุญ	**ปุริสา** ปุญฺญํ กโร**นฺติ**. อ.บุรุษ ท. ย่อมกระทำ ซึ่งบุญ
มัชฌิมบุรุษ	**ตฺวํ** ปุญฺญํ กโร**สิ**. อ.ท่าน ย่อมกระทำ ซึ่งบุญ	**ตุมฺเห** ปุญฺญํ กโร**ถ**. อ.ท่าน ท. ย่อมกระทำ ซึ่งบุญ
อุตตมบุรุษ	**อหํ** ปุญฺญํ กโร**มิ**. อ.ข้าพเจ้า ย่อมกระทำ ซึ่งบุญ	**มยํ** ปุญฺญํ กโร**ม**. อ.ข้าพเจ้า ท. ย่อมกระทำ ซึ่งบุญ

แบบฝึกหัดทบทวน

ตอนที่ ๑ จงประกอบ ธาตุ + ปัจจัย + วิภัตติ แปลเป็นไทยและบอกโยคะ (บทประธาน) ให้ถูกต้อง

ตัวอย่าง คมุ + อ + ติ = ...แปลว่า.....

บทประธาน คือ.....

คมุ + อ + ติ = คจฺฉติ แปลว่า ไปอยู่, ย่อมไป, จะไป

บทประธาน คือ ปุริโส อ.บุรุษ หรือ โส อ.เขา

๑. ปจ + อ + เส = ...แปลว่า.....

บทประธาน คือ.....

๒. กร + โอ + อนฺติ = ...แปลว่า.....

บทประธาน คือ.....

๓. ภู + อ + มฺเห = ...แปลว่า.....

บทประธาน คือ.....

๔. ภู + อ + วฺเห = ...แปลว่า.....

บทประธาน คือ.....

๕. ปจ + อ + ม = ...แปลว่า.....

บทประธาน คือ.....

ตอนที่ ๒ จงเติมบทประธาน ลงในช่องว่าง และแปลเป็นไทย ให้ถูกต้อง

ตัวอย่าง ..... ภวติ. แปลว่า.....

ปุริโส ภวติ. แปลว่า อ.บุรุษ มีอยู่.

๑. ..... ปุญฺญํ กุรุวฺเห. แปลว่า.....

๒. ..... โอทนํ ปเจ. แปลว่า.....

๓. ..... ภวนฺเต. แปลว่า.....

๔. ..... โอทนํ ปจสิ. แปลว่า.....

๕. ..... ปุญฺญํ กุพฺพนฺติ. แปลว่า.....

บรรณานุกรม

พระพุทธัปปิยมหาเถระ. **ปทรูปสิทฺธิ**. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์น การพิมพ์, ๒๕๕๙.

พระคันธสาราภิวงศ์. **ปทรูปสิทธิมัญชรี** (สนธิกัณฑ์ นามกัณฑ์ การกกัณฑ์). กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๗.

พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ. **ไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์น การพิมพ์, ๒๕๖๐.

_____. **รูปสิทธิทีปนี เล่ม ๑ สนธิ-นาม-การก-สมาส-ตัทธิตกัณฑ์**. ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์น การพิมพ์, ๒๕๖๐.

_____. **รูปสิทธิทีปนี เล่ม ๒ อาขยาต-กิพพิธานกัณฑ์**. ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นการพิมพ์, ๒๕๖๐.

พระมหาสมปอง มุทิโต. **อภิธานวรรณนา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒.

โย นิรุตฺตึ น สิกฺเขยฺย สิกฺขนฺโต ปิฏกตฺตยํ
ปเท ปเท วิกงฺเขยฺย วเน อนฺธคโช ยถา.

(โมค.ปญฺจิกา ๑๖)

บุคคลใดศึกษาพระไตรปิฎกอยู่ แต่ไม่เรียนรู้ไวยากรณ์
บุคคลนั้นพึงสงสัยในทุก ๆ บท เหมือนช้างตาบอดเที่ยวไป
ในป่า ฉะนั้น

นิรุตติบ่ขีดเขียน แต่ไปเพียรเรียนพระไตร
ทุกบทย่อมสงสัย ดุจช้างไพรไร้ดวงตา

เอเกกวณฺโณ อกฺขโร อกฺขรสมูโห ปทํ
ปทสมูโห วากฺยํ วากฺยสมูโห คนฺโถ.

(โบราณาจารย์)

เสียงหนึ่ง ๆ ชื่อว่า อักษร, หมู่แห่งอักษร ชื่อว่า บท
หมู่แห่งบท ชื่อว่า พากย์ (ประโยค), หมู่แห่งพากย์
ชื่อว่า คัมภีร์.